

Miguel Pérez Fernández, *Tradiciones mesiánicas en el Targum Palestinense. Estudios exegéticos* (Instituto Español Bíblico y Arqueológico de Jerusalén 3), Jerusalén—Valencia 1981, stron 359.

Jest to rozprawa doktorska przedstawiona w 1975 r. na Wydziale Hebraistyki i Aramaistyki Uniwersytetu Komoluteńskiego w Madrycie, uzupełniona w 1980 r. badaniami przeprowadzonymi w Jerozolimie. Przed publikacją Autor miał możliwość zapoznania się z książką opublikowaną na ten temat w Stanach Zjednoczonych w 1984 r. (S. H. Levey, *The Messiah: An Aramaic Interpretation. The Messianic Exegesis of the Targum*, Cincinnati 1974). Autor stwierdził, że książka S. H. Leveya, będąca rozprawą doktorską z 1955 r., nie uwzględniła targumu do Pięcio-

księgu z kodeksu Neofiti 1, zakresem obejmuje także targum do proroków i pism oraz ma charakter antologii tekstów mesjańskich z targumów wraz z ich komentarzem. Natomiast M. Pérez Fernández ogranicza się wyłącznie do analizy tekstów mesjańskich w targumie palestyńskim do Pięcioksięgu, opierając się głównie na kodeksie Neofiti 1 i stosując metodą egzegetyczną.

Dzieło zaczyna się od wprowadzenia (s. 9—18), w którym A. Díez Macho, znany targumista, odkrywca kodeksu Neofiti w Bibliotece Watykańskiej w 1955 r., jako promotor rozprawy prezentuje rozwój studiów targmistycznych w Hiszpanii oraz przegląd publikacji w tej dziedzinie w minionym dziesięcioleciu.

Na pracę składa się słowo wprowadzające (s. 19—22), wykaz skrótów (s. 23—24), wstęp (s. 25—30), cztery rozdziały (s. 31—286), zakończenie (s. 287—289), bibliografia (s. 293—312), indeksy (s. 313—329) oraz synoptyczne zestawienie tekstów przeanalizowanych w poszczególnych rozdziałach (s. 331—359). Zestawienie obejmuje tekst targumu Onkelosa, targum Pseudo-Jonatana, targum Neofiti 1 oraz targum z Ms. 440 Biblioteki Watykańskiej.

We wstępie Autor charakteryzuje zasady i metody egzegetyczne stosowane przez targumistów. Targumy są to liturgiczne przekłady tekstów biblijnych na język aramejski, przeznaczone do użytku synagogałnego. Przekłady te zawierają jednocześnie interpretację tekstu i jego praktyczne zastosowanie. Targumiści jako egzegeci i kaznodzieje starali się podać słuchaczom tekst biblijny w taki sposób, żeby rozumieli oni jego treść religijną w konkretnej sytuacji historycznej. W przekładach tekstów biblijnych ściśle trzymali się dwóch zasad teologicznych: Pismo Święte jest żywym słowem Bożym, aktualnym orędziem Boga; Pismo Święte stanowi jedność. Te zasady znalazły wyraz w różnych metodach egzegetycznych, jak na przykład w szukaniu podwójnego sensu słów, zmieniania wokalizacji, stosowania innego podziału słów, porównywania miejsc paralelnych, nadawania wyrazom wartości liczbowej (gematria) itp. Techniki egzegetyczne miały na celu wykazać, że aktualna wiara zgromadzenia liturgicznego znajduje swoje oparcie w Piśmie Świętym.

Rozdział pierwszy pt. *Targum palestyński do Rdz 3, 14—15* (s. 31—94) zawiera analizę tekstu hebrajskiego, analizę targumu palestyńskiego z kodeksu Neofiti 1 wraz z innymi wersjami tego targumu i targumu Onkelosa, analizę tradycji egzegetycznych będących na zapleczu targumu do Rdz 3, 14—15 oraz wskazanie miejsca tych tradycji egzegetycznych w NT (cudotwórcza działalność Jezusa, Rz 16, 20; 1 Tm 2, 13—15 i Ap 12).

Rozdział drugi pt. *Temat mesjański w targumie do Rdz 49* (s.

95—169) przedstawia rozwój idei mesjańskiej w targumie na trzech płaszczyznach: w objawieniu Jakubowi (tg Rdz 49, 1), w wyroczni o Judzie (tg Rdz 49, 8—12) i w wyroczni o Danie (tg Rdz 49, 16—18). Występują tu różne funkcje i tytuły Mesjasza: pocieszyciel, nauczyciel Prawd, posłaniec Boga, nadzieja ludu, wojownik, król. Autor bada te tytuły mesjańskie w innych tekstach starożytnego judaizmu i ukazuje paralele nowotestamentalne.

W rozdziale trzecim pt. *Temat mesjański w targumie palestyńskim do Wj 12, 42* (s. 171—209) Fernandez uzupełnia dzieło R. Le Déaut, *La nuit pascale*, Rome 1963. Targum do Wj 12, 42 to poemat synagogalny na temat czterech nocy: nocy stworzenia, nocy ofiary Izaaka, nocy uwolnienia z Egiptu i nocy eschatologicznej związanej z przyjściem Mesjasza. Autor podaje tekst poematu, jego przekład na język hiszpański, egzegezę tekstu, omówienie kontekstu liturgicznego oraz uwydatnienie tradycji o dwóch przywódcach eschatologicznych: Mojżeszu i Mesjaszu.

Rozdział czwarty analizuje wyrocznie Balaama (Lb 23—24) w interpretacji targumistów (s. 211—286). Analizę targumu poprzedza krótkie studium dotyczące historii i osoby Balaama oraz wyjaśnienie wyroczni Balaama ze zwróceniem uwagi na ich sens mesjański. W targumie Autor eksponuje tytuł mesjański geber (anthropos) mający związek z tytułem Syna Człowieczego oraz motyw Mesjasza jako wybawiciela i zwycięzcy, który łączy się z powołaniem do istnienia nowego Izraela. Jako przeciwnicy Mesjasza w walce eschatologicznej pojawiają się w targumie Gog i Magog. W związku z tym Autor analizuje ten motyw w starożytnej literaturze judaistycznej i w NT (Ap 20, 7—15).

W zakończeniu (s. 287—289) Autor podaje trzy spostrzeżenia końcowe. Najpierw podkreśla, że w tym drobiazgowym studium tradycji mesjańskich w targumie palestyńskim chodziło mu o ukazanie specyfiki mesjanizmu w tych wyjątkowych tekstach judaistycznych. Po wtóre, w badaniach relacji między poszczególnymi wersjami targumu palestyńskiego i targumu Onkelosa (targum babiloński) można zauważyć w targumie Onkelosa przeróbki targumu palestyńskiego; tak na przykład wprowadza on obraz Mesjasza jako nauczyciela Prawa na miejsce obrazu Mesjasza króla. Synoptyczna analiza poszczególnych targumów prowadzi do odkrycia różnych etapów redakcyjnych, różnorodnych tradycji mesjańskich, zróżnicowanego Sitz im Leben oraz różnych szkół egzegetycznych.

W końcu Autor zauważył w swoich analizach retusze postaci Mesjasza. W targumie palestyńskim naczelne miejsce zajmuje

mesjanizm narodowy: Mesjasz król, król z pokolenia Judy, wyzwoliciel narodu, gromadzący wszystkich uciemiężonych z Izraela i wszystkich Żydów z diaspory, przewodnik wraz z Mojżeszem w nowym i definitywnym wyjściu, panujący nad narodami, przywracający królestwo Izraela, wojownik i sędzia, mściciel Izraela, zwycięzca Goga i Magoga. Ale te cechy Mesjasza narodowego podlegają retuszom przez wprowadzanie innych elementów. Mesjasz nie będzie tolerował krwi niewinnej ani krzywdy, zapoczątkuje epokę dobrobytu, w której naród będzie się cieszył wolnością i pokojem, za jego dni będzie zachowywane Prawo i stanie się ono lekarstwem leczącym rany zadane przez węża w raju, Mesjasz będzie wysłannikiem Boga i przyjdzie „z góry”, będzie uwierzytelniony słowem Jahwe i przyniesie zbawienie. Czas pojawienia się tej tajemniczej postaci jest jednak tajemnicą Bożą. Ma on przyjść w noc paschalną i pojawić się wśród ludu oddającego się rozważaniu i praktykowaniu Prawa.

Tradycje mesjańskie zawarte w targumach podlegały przeobrażeniom pod wpływem sytuacji politycznych (roztropność i lęk przed Rzymianami), psychologicznych (frustracje i niepowodzenia ruchów mesjańskich) oraz z motywów teologicznych (przeciwstawienie się poglądom chrześcijańskim, że Prawo zostało zniesione). W ten sposób judaizm przekształcał i eliminował mesjanizm wojowniczy i narodowy, który dominował w czasach dynastii hasmonejskiej i dochodził do głosu w powstaniu Bar Kochby.

Praca Fernandeza daje nam wgląd w koncepcje mesjańskie, które były owocem rozważań Pisma Świętego w liturgii synagogalnej. Szczególnie cenne jest ukazanie różnych tradycji mesjańskich zawartych w targumach, ich transformacji i zaciebniania się z tradycjami mesjańskimi Nowego Testamentu. Chociaż Autor nie badał mesjanizmu w targumach jako tła tekstów nowotestamentalnych, to jednak jego studium wnosi dużo materiału do głębszego zrozumienia tradycji mesjańskich zawartych w NT. Tak na przykład analizując w targumie do Rdz 3, 14—15 zapowiedź eschatologicznego lekarstwa przeciw ranie zadanej przez węża w raju, Autor ukazał ten motyw w różnych pismach starożytnego judaizmu i doszedł do wniosku, że nigdzie w literaturze żydowskiej Mesjasz nie występuje jako uzdrowiciel, gdyż czynność ta zarezerwowana jest dla samego Boga. Na tym tle łatwiej dostrzec w opisach uzdrowicielskiej działalności Jezusa w ewangeliach transpozycję tematu zarezerwowanego w ST i w wierze żydowskiej tylko dla Boga na osobę Jezusa. Do interpretacji triumfalnego wjazdu Jezusa do Jerozolimy może być pomocne

wykazanie, że w liturgii synagogałnej łączono tekst mesjański Rdz 49, 10 z Za 9, 9 (s. 132).

Tradycje mesjańskie w Targumie Palestyńskim, stanowiąc dzieło dojrzałe i sumiennie wykonane, świadczą o utrwalonych już tradycjach naukowych targumistyki hiszpańskiej. Z uwagi na zagadnienie w nim poruszane godne jest polecenia nie tylko specjalistom z zakresu targumistyki, lecz także nowotestamentalistom i specjalistom dziedzin pokrewnych.

Stanisław Mędała